

SOMMITTELU

Kuvallinen ilmaisu
(c) Anu Karjalainen 2006

Sommittelu -koosteen lähteet:

Loiri, Pekka: HUOM! Visuaalisen viestinnän käsikirja. Inforviestintä Oy 1998
Wetzer, Hannele: Värivaaka. Tammi 2000.

SOMMITTELU

"Sommittelu on juuri niin vaikeaa tai helppoa, että kun kävelette bulevardilla syksyllä ja katsotte, miten vaahteranlehdet ovat pudonneet asfaltille, niin ne ovat kaikki ihan oikein. Niin sommitteluun tulee suhtautua." Kuvaaja Kari Sohlberg kertoo Unto Pusan sanoneen.

Kun kuvaa rakennetaan maalaten tai tehdään graafinen kompositio, kaikki osat täytyy itse luoda ja päättää niiden järjestys. Valokuvauksessa taas on yleensä kyse rajauksesta: sommitelmien, rytmien, diagonaalien ym. löytämisestä.

KUVALLISET PERUSTEKIJÄT

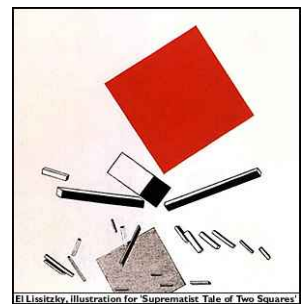
Piste. Yksi piste voi jakaa pinnan monilla tavoilla. Kuvallinen keskipiste on hieman matemaattisen yläpuolella. Erikokoiset yksittäiset pisteet luovat syvyysvaikutelman, ryhmissä antavat vaikutelman rytmistä. Peräkkäiset pisteet nähdään viivana ja tiheässä olevat pintana. Luonnon vaihtelevia, vapaita pistetihentymiä: Kala- ja lintuparvet, hiekka, koivun lehvästöt, lumisade.

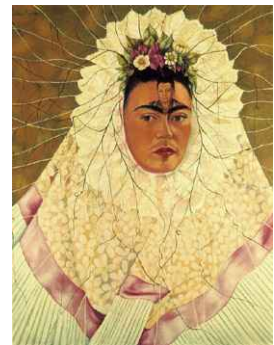
Ranskalainen mainos ja italialainen juliste n.1920-luvulta

Viiva. Maisemassa on yleensä lukemattomia valojen ja varjojen luomia viivoja (vasen kuva). Horisontin suuntaiset viivat luovat rauhaa, pysyvyyttä, pystysuorat viivat korkeuksia, syvyyksiä. Vinot, lävistäjän suuntaiset viivat kuvaavat liikettä, dynaamisuutta tai kahtiajakautuneisuutta. Kaarevat viivat ovat aistillisia, pehmeitä, eloisia, joustavia. Verkostumien voi ajatella muodostuvan viivoista. Näitä on oksistoissa, kaarnassa, veden väreilyssä. Samoin ornamentit, punokset, neuleet, kaupunkien asemakaavat ja rakennukset toistavat loputtomia viivoja. Piirtämisessä viiva kuvaa esineitä, muotoja, perspektiiviä, tilaa, jopa tunteita. Ääriiviivapiirustuksessa viivan herkkyys, elävyys, ilmaisullisuus on oleellista. Viivan paksuutta, väriä, valööria, suuntaa ja muotoa voidaan vaihdella tavoiteltaessa tiettyä vaikutelmaa.

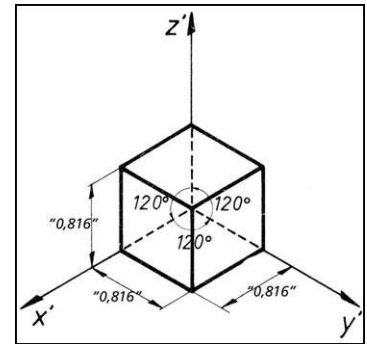
Pinta. Tasaisin pinta luonnossa on tyyni vedenpinta. Rikkumaton, heijastava taso. Samoin sininen taivas voi olla erittäin tasainen pinta. Kaukaa katsoen pellot ja metsät muodostavat vaihtelevia, abstrakteja pintoja. Luonnossa raskaat asiat, värit ja valöörit sijaitsevat alhaalla (maassa) ja kevyet ylhäällä (taivaalla), ja tämä vaikuttaa myös sommittelumieltymyksiimme. Kuvan yläosa on kevein, alaosa raskain. Länsimainen lukusuunta vaikuttaa siihen, että oikea puoli, jonne katse laskeutuu, on usein raskaampi kuin vasen, josta lähdetään liikkeelle. Alhaalla kuvaelementit liittyvät toisiinsa, ylhäällä irtoavat ja vapautuvat.

Huomioarvo riippuu mm. kirjoituksen kulkusuunnasta sekä liikkeen noususuunnasta vasemmalta alhaalta oikealle ylös. Kuvan oikea puoli on aktiivisempi kuin vasen. Yläosa on aktiivisempi kuin alaosa. Kirjoissa ym. alas on jätetty enemmän tilaa kuin ylös, jotta sommitelma ei valu pois sivulta. Numeroissa 3 ja 8 yläosa on keveämpi, jotta numero ei "kaadu". Pinta koostuu erilaisista tihentymistä, rakenteista, verkostoista ja materiaaleista. Se voi olla harva tai tiheä, ohut tai paksu, kestävä tai hauras, tiheä tai harva, se voi olla

tahmea, nahkea, liukas, karhea, läpikuultava, imevä, hylkivä, kylmä tai lämmin. Se voi olla sileä, tasainen, kupera tai kovera. Eläviä pintoja ja tekstuureja Frida Kahlon maalauksessa *Frida Thinking of Diego* (edellinen sivu).

Volyyymi. Volyyymi tarkoittaa tilavuutta, kolmiulotteisuutta, kappaletta, massaa, tai tyhjää tai kiinteää tilaa. Korkeus, leveys ja pituus ovat sen ulottuvuudet. Pintakin saattaa olla 3-ulotteinen. Maapallon pinta vaihtelee tasaisista vesistöistä suuriin korkeuseroihin vuoristoissa. Sama tilavuus voi saada erilaisia muotoja -esim. savi tai litra vettä muovipussissa. Tilavuus ja massa voivat koostua myös tihtymistä, irrallisista muodostelmissa olevista yksiköistä: Savu, pilvet, sade, lehtikasat, parvet, lehvästöt ovat 3-ulotteisia muotoja. Kahden pisteen välinen alue voidaan aistia viivaksi, kolmen pisteen väli pinnaksi, neljän pisteen avulla voimme jo saada mielikuvan kolmiulotteisesta kappaleesta. Kuvitteellista tilaa kuvataan 2-ulotteisella pinnalla mm. ääriiviivan paksuutta vaihtelemalla, varjostuksella, heittovarjolla, valon ja varjon väriä korostamalla. Jos kolmiulotteisuus, tilaaviievuus, kuvataan vakuuttavasti, se vaikuttaa myös kappaleen painoarvoon kuvapinnalla. Tilaa voidaan kuvata mm. perspektiivissä ja aksonometrisesti (pakopisteetön yhdensuuntaisprojektio). Kuvassa (ylinnä) *ortogonaali-isometrinen aksonometrinen perspektiivi*. Todellinen perspektiivi voi myös puuttua kuvasta ja asiat voidaan järjestellä siihen sommittelun periaatteiden mukaan, jolloin lähelle näyttävät tulevan mm. lämpimät värit ja suuret muodot.

SOMMITTELUN KEINOT

Rytmi, dynamiikka, tasapaino ja jännite sisältyvät kaikkeen elolliseen, ajalliseen toimintaan sekä luonnon ja ihmisen luomiin tiloihin. Eri taidelajit rakentavat ilmaisunsa näille peruspylväille. Sommittelu lähtee kokonaisuudesta, eli kuva-alan korkeuden ja leveyden määrittelystä.

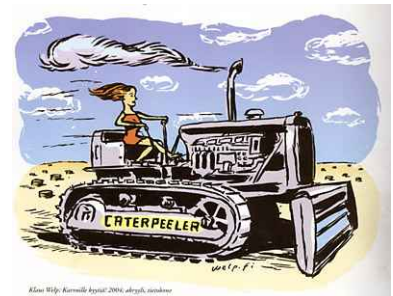
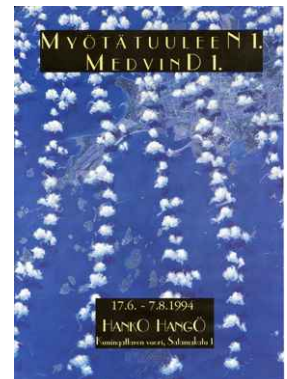
Rytmi. Samankaltaisten asioiden säännöllinen toistuminen. Sydämen pulssi, aaltojen liike, vuorokauden ja vuodenaikojen vaihtelut, tanssi. Luonnossa asiat kertautuvat vapaan liikkeen periaatteella. Kasvien kasvu tapahtuu valon, ravinnon ja sattuman muovaamana, mutta silti säännöllisellä periaatteella. Vain ihmisen jälki, rakennukset, kloonatut kasvit ja istutusten suorat rivit toistuvat samanlaisina. Epäsäännöllisesti toistuvaa rytmiä kutsutaan *vapaaksi rytmiksi*, säännöllisesti toistuvaa *sidotuksi rytmiksi*. Koneiden toisto taas on *mekaanista*.

Staatitset tekijät luovat järjestystä ja tasapainoa, dynaamiset toimintaa, jännitystä ja vaihtelua. Maalauksissa järjestellään kuvallisia tekijöitä, viiva- ja pintarytmejä. Rakennuksista löytyy paljon sidottuja rytmejä, moduleita ja rakenteita säännöllisesti toistaen. Kuvan kokonaisilmeeseen saadaan dynaamisuutta muuntelemalla osatekijöitä, kuten toistumisen tahtia tai toistettavaa kuviota.

Mekaaninen rytmi: Andy Warhol: Campbell Soup (keskellä)

Vapaa / sidottu rytmi: Kristian Kroksfors: Myötätuuleen - näyttelyjuliste (ylin). Pilvien rytmi.

Piilotettu vapaa rytmi: Klaus Welp: Karvoille kyytiä (alin kuva). Telaketjujen muoto toistuu taivaan ja maan muodossa.

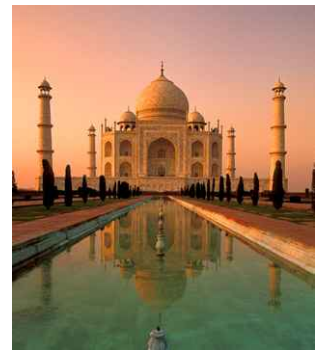

Dynamiikka. Kreik. dynamis 'voima'.

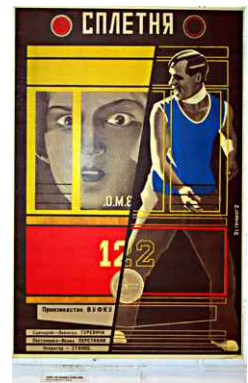
Dynaaminen tarkoittaa voimaa ja sen vaikutusta koskevaa, voimaa uhkuvaa ja liikkeeseen pyrkivää. Dynamiikka on mekaniikan haara, joka käsittelee kappaleiden liikettä ja niihin vaikuttavia voimia. Musiikissa se tarkoittaa sävelvoiman vaihtelua. Taiteessa se on eri osatekijöiden välille kehittyvää *jännitettä*, lepoa ja toimintaa sekä jatkuvuutta. Suuret muodot ovat voimakkaita pieniin rinnatettaessa, selkeät ja kiinteät muodot suhteessa epämäärisiin, suljetut muodot verrattuna avonaisiin ja liikkeessä olevat paikallaan oleviin. Kuva-alan reunassa oleva muoto on voimakkaampi kuin keskellä oleva (ei liikkeessä) ja yksinäinen muoto vahvempi kuin ryhmä muotoja. Alhaalta vasemmalta ylös oikealle suuntautuva muoto ajatellaan usein dynaamiseksi ja tulevaisuuteen suuntautuvaksi.

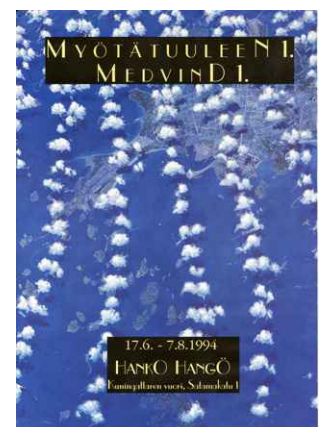
Tasapaino. Sommittelussa tasapaino syntyy, kun kuva koetaan vakaaksi. Tasapainotila voi olla staattinen eli paikallaan pysyvä tai dynaaminen eli jännitteinen. Symmetria luo staattista tasapainoa, joka pysäyttää ja pakottaa paikalleen. Keskenään samanvahvuiset kuvatekijät luovat pysähtyneen, rajatun maailman, kun taas erivahvuiset tekijät ja epäsymmetrinen sijainti laittavat kuvan liikkeeseen ja saavat sen jopa jatkumaan mielessämme kuva-alan ulkopuolelle. Kultainen leikkaus tukee dynaamista sommittelua ja vie asioita eteenpäin. Jos myymälällä on yksi näyteikkuna, se kannattaa somistaa staattisesti/symmetrisesti, kun taas isossa tavaratalossa dynaamisesti.

Jännite. Jännitteet syntyvät *rinnastamalla vastakohtia*. Tapahtuminen syntyy jännitteistä. Jos kuvapinnassa on samanlaisia kappaleita tasavälein, ei synny liikettä, tapahtumaa eikä ristiriitaa. Kappaleet eivät pääse kilpailemaan kauneudesta tai voimasta toistensa kanssa, vaan ovat yhtä hyviä kaikessa. Jos kappaleiden kokoa, sävyjä, muotoa, suuntaa ja etäisyyksiä vaihdellaan, syntyy tapahtumaketju, jossa kappaleet korostavat toisiaan ja mittelevät toistensa kanssa. Rikas sommitelma syntyy kuvan osien vastakkaisista "varauksista". Ilman jäsentelyä kuva on vailla mielenkiintoa ja merkitystä. Jännitteitä syntyy, kun rinnastetaan kylmä ja lämmin, vaalea ja tumma, valo ja varjo, suuri ja pieni, avonainen ja umpinainen, tyhjä ja täysi, vaaka ja pysty, säännöllinen ja epäsäännöllinen, yksi ja moni, hidas ja nopea, lepo ja liike, keskitetty ja hajautettu. Useimmiten (hyvä) kuva sisältää yhtä aikaa monia voimavaroja.

Teema ja muunnelma. Perinteisissä käsitöissä on ehkä eniten käytetty samojen ja samankaltaisten asioiden erilaisia kokoonpanoja ja muunnelmia. Kuvan toistuvia ja samalla muuttuvia tekijöitä ovat koko, muoto, paikka, suunta, lukumäärä, välimatka ja tiheys. Lisäksi värin muuntujia (käsitellään ensi tunnilla). Koko on suhteellinen käsite, joka voidaan toisinaan ilmaista vain rinnastuksella. Suuri muoto on voimakas ja painava, mutta pieni piste voi olla suurta pintaa tehokkaampi jos sen sijainti on oikein valittu. Muoto on viivan, kappaleen ja pinnan muuttuja.

Perusmuotoja on kolme: kolmio, neliö ja ympyrä. Säännöllisiä kappaleita nelitahokas, kuutio ja pallo sekä lieriö, kartio ja pyramidi. Säännölliset ja suljetut muodot ovat rinnastettuina hallitsevampia kuin avoimet ja vapaat (luonnon)muodot. Sijainti vaikuttaa samanmuotoisten kappaleiden voimaan ja painoon. Keskellä ja alhaalla muoto vaikuttaa levolliselta, reunoilla (erit. vasemmalla) ja ylhäällä lisääntyy paino ja liikevaikutelma.

Liike

“Hevosella ei ole neljä vaan kaksikymmentäneljä jalkaa” - Giacomo Balla, kuva *Dog On Leash* (ylinnä). Kubistit, futuristit hurmaantuivat urbaanista, modernista vauhdista.

Jos piirretään ihminen joka seisoo tasaisesti molemmilla jaloilla, se näyttää staattiselta, mutta toiselle jalalle painon laskenut ihminen näyttää olevan liikkeessä, kun vinot viivat tekevät aaltoliikettä hartioiden, rinnan, vyötärön, lantion, polvien, nilkkojen kohdalle. Samalla kaareutuvat vartalon pystysuorat liikeradat.

Suunta, joka osoittaa kuvakentän kulmiin, saa aikaan suurimman jännitteen. Keskitetty, tietyn suuntainen liike antaa yhtenäisyyttä, kun taas moneen suuntaan suuntautuva liike tuo hajanaisuutta ja levottomuutta. Liikeradat voivat kulkea ylös, alas, vasemmalle, oikealle, nurkkiin, säteittäisesti tai kiertää ympyrää tai vaikka spiraalia, kuten Van Goghin maalauksessa (toiseksi ylin kuva). Määrä voi vaihdella yhdestä muutamaan, moneen tai äärettömään. Kun kuvatekijöitä on muutama, ne pitää sijoitella harkiten pintaan ja runsas määrä muotoja kannattaa ryhmitellä jäsenneilyn lopputuloksen aikaansaamiseksi.

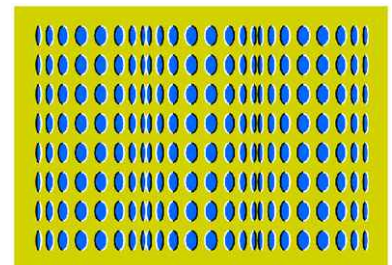

Värin liike tapahtuu suhteessa ympäröivään väriin. Jos kyseessä ovat puhtaat spektrin värit, lämpimät värit lähestyvät, kylmät pakenevat. Kirkas keltainen erottautuu paremmin mustasta kuin valkoisesta taustasta. Puhdas sininen voi liikkua kohti, jos sen takana levittäytyy murrettu, heikko oranssi. Lämpimät värit liikkuvat nopeammin kuvan yläosassa ja kylmät alaosassa. Van Goghin maalauksen saattavat liikkeeseen paitsi siveltimenvetojen suunnat ja pyörteet, myös keltaisen värin liike suhteessa rauhallisempaan siniseen.

Kuvitteellinen liike. Repinin maalauksessa *Volgan laiturit* nähdään hyvin raskas liike vastavirtaan - toiseen suuntaan liike antaisi kuvan myötävirrasta. Yksittäinen viiva ei liiku, ellei sille anneta maalia. Kuvakentän keskellä viiva pysyy paikallaan, mutta kun sen lähelle asettaa esteen, se kurkottaa sinne. Viiva liikkuu aina kohti lähintä maalia. Kaarevat ja vinot elementit näyttävät sisältävän enemmän liike-energiaa kuin suorat. Sarjakuvassa liikettä kuvataan mm. vauhtiviivoin ja ääniefektein.

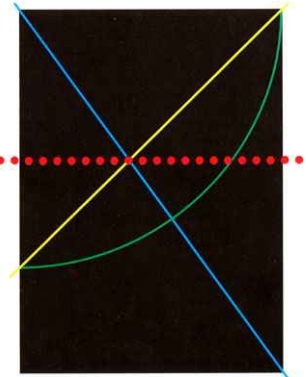
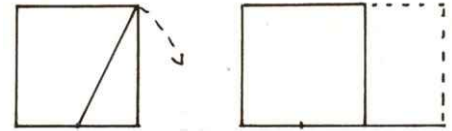
Kineettinen liike on sykkivää, väreilevää, aaltoilevaa. Liike syntyy vastakohdista, mm. valöörivastakohdista, vastaväreista. Erilaiset näköharhat, jälkikuvat ja samanaikaiskontrastit synnyttävät kineettistä liikettä kun pinnat tuntuvat laajentuvan, supistuvan ja värit vaihtuvan. Usein kineettinen liike on haitallista, vältettävää, esim. erilaisten moiree-ilmiöiden kohdalla.

PINNANJAKOKAAVOJA

Kultainen leikkaus

Kultainen leikkaus tuottaa dynaamisen harmonian. Suhde voidaan määritellä monella tavalla. Tunnetuin on tämä: jana jaetaan jatkuvassa suhteessa siten, että koko janan suhde suurempaan osaan on sama kuin suuremman osan suhde pienempään. Tällaisia suhteita ovat 3:5, 5:8, 8:13 jne. Tämän järjestelmän mukaan voidaan rakentaa suorakaiteita, jotka ovat puolestaan jaettavissa pienempiin osiin. Näin saatua pinnanjakoa voidaan käyttää sommitelman suurissa peruspinnnoissa sekä sijoittaa tärkeimmät leikkauspisteet sekä pysty- vaaka- ja lävistäjäviivat jaon mukaan. Yksi tapa tehdä kultainen leikkaus on *piirtää neliö, jakaa sen kanta puoliksi ja piirtää puolestavälistä jana kulmaan. Sitten tämä jana kallistetaan niillä sijoillaan vaakasuoraksi.* (Ylin kuva)

Usein kultaisella leikkauksella tarkoitetaan *kuvapinnan tasapainolinjaa* (toiseksi ylin kuva, punainen katkoviiva). Kun kuvan tärkein sanoma tai asia sijoitetaan tasapainolinjan ja optisen tasapainopisteen (hieman matemaattisen yläpuolella) läheisyyteen, kuvan tasapaino on vakaa. Tasapainopiste voi liikkua sivusuunnassa, mutta tasapainolinja säilyy perustana.

Kultaisen leikkauksen logaritminen sarja löytyy kaikkialta luonnosta, kotilon kasvusta käpyihin. Vyötärö jakaa vartalon pituussuunnassa kultaiseen suhteeseen, samoin polvet vyötäröstä alaspäin. Renesanssimaalarit jakoivat kuvapinnan vaaka- ja pystysuunnassa kultaisessa suhteessa ja käyttivät syntyneitä suorakaiteita, leikkauspisteitä ja diagonaalisuuntia sommitellessaan. Bottin *Venuksen syntymässä* (toiseksi alin kuva) leikkauspisteet toimivat liikkeen tasapainottajina. Brueghelin *Sokeiden kulkueessa* (alin kuva) pystysuuntaiset jakajat pidättelevät liikettä.

Diagonaali

Diagonaali on dynaaminen, etenevä ja usein kahtia jakava, jakautuneisuutta korostava. Michelangelon Aadam luomisen maalauksessa on jaettu kuvapinta taivaaseen ja maahan lähes diagonaalisti. Lävistäjä määrittää myös värikentät. Aadamın käsi rikkoo diagonaalin, kurkottaa taivaaseen.

Maalaus innoittaa muihinkin pohdintoihin. Ovatko kädet koskettamassa vai juuri koskettaneet? Lähestyvät linjat luovat vaikutelman, että kosketus olisi vasta tulossa. Jumalan kämmen on muuten kultaisen leikkauksen tuntumassa, kädet tasapainolinjan tienoilla.

Stenbergin Lokakuu -elokuvan julisteessa kuva-ala jakautuu rajusti kahtia diagonaalia lähestyvän viivan avulla. Alaosalle lävistäjä on vain kuvallinen leikkaus, yläosan miehelle se muodostaakin perspektiivissä olevan aidan tms. Tässäkin kuva-ala jakautuu vahvasti kahtia ja syntyy lukuisia vastakohtapareja, sekä sisällöllisiä, muodollisia että värillisiä.

